

Pratarmė

Literatūros organonas

Loreta Mačianskaitė

Vilniaus universitetas
E-mail: loreta.macanskaite@flf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-8106-3406>
<https://ror.org/03nadee84>

Jurgita Katkuvienė

Vilniaus universitetas
E-mail: jurgita.katkuviene@flf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0002-3545-6273>
<https://ror.org/03nadee84>

Sąvoka „organonas“ nuo Aristotelio laikų reiškia ne doktriną ar užbaigtą žinojimo sistemą, bet mąstymo instrumentą – nenutrūkstamą ieškojimą. Būtent tokia prasme šią sąvoką vartojo semiotikas ir literatūrologas Kęstutis Nastopka, kurio atminimui skiriamas šis žurnalo numeris. *Literatūros organonas* pagal Nastopką suvoktinas kaip metodinė laikysena, pirmiausia orientuota į konkrečiomis literatūros analizėmis nuolat tikrinamą praktiką ir pabrėžianti, kad „tyrėjui kylantys klausimai visada yra klausimai sau pačiam“.

Šis savirefleksinis judesys žurnalo rengėjoms tapo kertine intencija: pagerbdamos savo mokytoją, kartu siekiame permąstyti semiotiką – ne kaip sustabarėjusį mokslą ar baigtą paveldą, bet kaip gyvą projektą, kurio tęstinumas priklauso nuo jį praktikuojančiųjų išipareigojimo ir atvirumo naujoms idėjoms. Svarbiausiu

šio numerio objektu pasirinkta literatūra – istoriškai pagrindinė semiotinių tyrimų erdvė, kurioje tikrinami ir permaštomai teoriniai instrumentai. Į literatūrą, o kartu ir literatūros (ne tik semiotinius) tyrimus, kvietėme pažvelgti plačiau – ne laikyti juos savaimine vertybe, bet permaštyti pačios literatūros statusą, tradicinę jos sampratą, santykį su dabarties medijomis ir t. t.; klausti, kas būdinga naujausiai poezijos kalbai, ar egzistuoja mitinis literatūros matmuo šiuolaikiniuose kūriniuose; apmaštyti, ar tebeaktuali literatūros teorija ir kokios šiandien literatūros semiotikos perspektyvos bei sąsajų su kitais metodais galimybės.

Žurnalą pradeda trys Algirdo Juliaus Greimo tekstai – *Apie poetinio diskurso teoriją*, *Apie prasmę II* ir *Apie pyktį: leksinės semantikos studija*, sudarantys savitą teorinį ciklą. Ypatingo dėmesio nusipelnė pirmasis tekstas – Greimo įvadinis straipsnis knygai *Poetinės semiotikos apybraiža (Essais de sémiotique poétique, 1972)*, skirtas poetinio diskurso metodologinių prielaidų konstravimui. Nors šis straipsnis lietuviškai skelbiamas pirmą kartą (vertė Vincentas Klipčius), netiesiogiai jis jau buvo pažįstamas per paties Greimo teorijos praktinę realizaciją – Marcelijaus Martinaičio eilėraščio „Ašara, tau dar anksti“ analizę, tapusią chrestomatiniu literatūros semiotikos pavyzdžiu. Kiti du tekstai – šiam leidiniui parengti ir aktualizuoti Kęstučio Nastopkos naujai atlikti vertimai, numatyti publikuoti Greimo vertimų rinktinėje, kurios jis taip ir nespėjo parengti. Visus vertimus tikslino specialioji redaktorė Nijolė Keršytė, kuri ne tik sužiūrėjo atnaujintą terminiją, bet ir parengė išsamius komentarus. Nauji Greimo vertimai – nepamainoma medžiaga ne tik semiotikos studijoms, bet ir platesniems tyrimams.

Greimo mokinio Denis Bertrand'o straipsnyje „Emocija, teisė, romanas“ išplečiamas semiotinės analizės laukas, nagrinėjant teisės diskursą kaip emocijų struktūruojamą reikšmės kūrimo erdvę. Straipsnyje, remiantis įvairiais pavyzdžiais – nuo šiuolaikinių viešųjų diskursų iki prancūzų literatūros klasikos tekstų, aptariama emocijų paradigmė tipologija ir sintagminė struktūra teismo procese, taip pat emocijų vaidmuo kuriant simuliakrą ideologinėje manipuliacijoje, nagrinėjamos normatyvinių kalbų struktūros ir

jų santykis su afektais. Svarbiausia straipsnio įžvalga siejasi su jausmų vaidmeniu įtvirtinant diskursą socialinėje tikrovėje – tai pogrėiminės semiotikos teorijos plėtotė.

Augusto Sireikio straipsnyje „Psichoanalizė ir literatūra: diskursyvinio subjekto problema“ reflektuojamos psichoanalitinės literatūros interpretacijos prielaidos, keliant klausimą, kaip tirti literatūrą nepažeidžiant jos diskursinių ribų. Problemos aktualumą lemia įtampa tarp psichoanalitinės kritikos tendencijos susitelkti į autorių ar skaitytoją ir struktūralistinės nuostatos, siejančios literatūrinį diskursą su jo uždarumu ir atsiejimu nuo empirinės realybės. Remiantis Gérard'o Genette'o poetikos samprata ir pasitelkiant Sigmundo Freudo, Melanie Klein ir Jacques'o Lacano teorines perspektyvas, analizuojama Giedros Radvilavičiūtės esė „Šiandakt aš miegočiu prie sienos“ iš rinkinio tuo pačiu pavadinimu (2010). Šis kūrinys leidžia rekonstruoti skirtingus diskursyvinio subjekto modelius ir kelti pramano bei tikrovės ribos klausimą.

Psichoanalitine prieiga, derinama su semiotiniais įrankiais, remiamasi ir Izabelės Skikaitės straipsnyje „Kūno savirefleksija Sigito Parulskio esė rinkinyje *Nuogi drabužiai*“. Autorė tikrina teminės kūniškumo izotopijos principą, taikomą heterogeniškam korpusui, ir rekonstruoja kūniškumo, nerimo bei tapatumo patirčių sąveiką. Tyrime išryškinama šių patirčių diskursinė raiška ir semantiniai ryšiai, parodant, kaip jie struktūruoja subjekto santykį su savimi ir kalba bei įsitvirtina teksto struktūroje.

Du straipsniai šiame numeryje susiję su Jurijaus Lotmano semiotika, atskleidžiant jos teorinį ir metodinį potencialą šiuolaikiniuose literatūros tyrimuose. Pirmasis straipsnis nagrinėja pačią teoriją, antrasis – praktinį lotmaniškos semiotikos pritaikymą. Ievos Šileikaitės straipsnyje „Semiotinė monada kaip lango provaizdis: teorinės vaizduotės trajektorijos Jurijaus Lotmano kultūros semiotikoje“ atsigręžiama į Lotmano teorinę vaizduotę, keliant klausimą apie figūratyvių sąvokų, tokių kaip „kaleidoskopas“, „matrioška“, „organizmas“, „veidrodis“, „spirale“ ir t. t., statusą jo metakalboje ir jų vaidmenį formuojant teorinį mąstymą. Tyrimo objektu pasirinktos dvi Lotmano kultūros semiotikos sąvokos – „langas“

ir „monada“; rekonstruojama šių sąvokų dinamika atskleidžia prasmingą jų tarpusavio ryšį – kaip pastangą konceptualizuoti tą patį reiškinių.

Silvi Salupere ir Jurgitos Katkuvienės straipsnyje, remiantis ankstyvojo Lotmano poetinio teksto analizės įrankiais, analizuojamas Gyčio Norvilo eilėraštis „europos litanija“ (iš rinkinio *grimzdimas*, 2017). Remdamosi Lotmano aprašytais vidiniais teksto santykiais ir netekstiniais santykiais, autorės nagrinėja eilėraščių formuojančių žanrų sąveiką, įvardžių sistema paremtą gramatinę teksto struktūrą bei strofų sandaros kompoziciją. Analizėje parodomas Lotmano metodinių įrankių produktyvumas tiriant šiuolaikinę poeziją.

Šiuolaikinės poezijos analizei skirtas dar vienas straipsnis – „Jautrumo poetika Giedrės Kazlauskaitės kūryboje (šiuolaikinės lietuvių poezijos štrichai)“. Akvilė Rėklaitytė siūlo naują lietuvių literatūroje skaitymo perspektyvą, grindžiamą metamodernizmo estetika. Tyrimo objektu pasirinkdama naujausią Kazlauskaitės poezijos knygą *Marialė* (2025), straipsnio autorė išryškina šios poezijos politinį ir socialinį angažuotumą, ryškų etinį matmenį. Šios teminės ir ją papildančios retorinės analizės dėmė atskleidžia savitą etinį lyrinio subjekto jautrumą. Pristatant tokias sąvokas, kaip socialinis nerangumas, jautrumo etosas, naujasis nuoširdumas ir t. t., šiame tyrime formuluojamas interpretacinis modelis, taikytinas ir kitų šiuolaikinių autorių poezijos analizei.

Pauliaus Prasausko straipsnis „Vaidmens kūrimas operos teatre“ iš kitų šio numerio tekstų išsiskiria analizuojamu objektu ir metodine prieiga. Pograiminė semiotinė analizė leidžia sceninę tapatybę suvokti kaip daugialypį virsmo procesą, apimančią santykį su atlikimo medžiagiškumu, socialines teatro struktūras ir atlikėjo patirtį. Tyrime ne tik atskleidžiama, kaip vaidmens kūrimą Lietuvos nacionaliniame operos ir baleto teatre formuoja skirtingos įtakos formos, bet ir išplečiamos pačios semiotinės analizės taikymo galimybės.

Rubrikoje „Pokalbiai“ 2025 m. lapkričio 14 d. Vilniaus universitete į diskusinį ratą susėdę mokiniai ir kolegės ne tik rekonstruoja

Kęstučio Nastopkos portretą, santykį su juo, bet ir aptaria lietuviškos semiotikos tradicijos tęstinumą, literatūros tyrimų problemas.

Numerio pabaigoje pristatomas semiotikų bendruomenei svarbus įvykis – 2025 m. rudenį įvykęs semiotikos studijų programos dvidešimtmečio minėjimas. Ta proga publikuojamas Greimo mokinio ir ilgamečio semiotikos programos dėstytojo Erico Landowskio pranešimas „Nuo standartinės semiotikos iki šiandieninių įsipareigojimų. Paskaita šventės proga“, apmąstantis šiuolaikinės semiotikos kryptis. Minėjimo organizatorė semiotikos magistrė Salvinija Cibulskienė pateikia išsamią renginio apžvalgą.

Pabaigti norėtume Nastopkos nuostata, kad joks tekstas negali nurodyti vieno „teisingo“ požiūrio, bet veikiau skatina manyti, jog pasaulis atsiskleidžia ir kaip parabolė, ir kaip mįslė, nuolat kviesdamas į nesibaigiančius ieškojimus.